

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
[www.philosophical-research.org]

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ
ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Α. ΠΙΕΡΡΗΣ

ΚΥΚΛΟΣ ΚΘ΄
ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2015 - 2016

*Η Ταυτότητα του Ελληνισμού
στην Ιστορία (c. 1104 – 404 π.Χ.)*

*Ή
η Αιωνιότητα στον Χρόνο
(Παραλλαγές στο «Γνώθι σαυτόν»)*

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 4^ο

Πέμπτη 3 Δεκεμβρίου 2015

1/ *Κρητικά Κουρητικά*

σελ. 2 - 17

2/ *Το Σεμινάριο*

σελ. 18 - 19

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

III

Κρητικά Κουρητικά

Στην εκτεταμένη και πολύτιμη παρέκβασή του επί του θέματος των Κουρήτων με επίκεντρο τα Αιτωλικά, ο Στράβων αναφέρεται και στην Κρητική διάστασή τους.

Η ενθουσιαστική λατρεία (με οργιαστικές τελετές, χορευτική και μουσική έκσταση, πολεμικό μένος ενόπλιου όρχησης), στενά γενικώς συναρμόζουσα προς τη θρησκεία του Διονύσου, του Απόλλωνα, της Εκάτης, των Μουσών, της Δήμητρας (Στράβων Χ, 468), στην Κρήτη συνδεόταν και με τον Δία:

Ἐν δὲ τῇ Κρήτῃ καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοῦ Διὸς ἱερὰ ἰδίως ἐπετελεῖτο μετ' ὀργιασμοῦ καὶ τοιούτων προπόλων, οἳ περὶ τὸν Διόνυσόν εἰσιν οἱ Σάτυροι· τούτους δ' ὠνόμαζον Κουρήτας, νέους τινὰς ἐνόπλιον κίνησιν μετ' ὀρχήσεως ἀποδιδόντας, προστησάμενοι μῦθον τὸν περὶ τῆς τοῦ Διὸς γενέσεως, ἐν ᾧ τὸν μὲν Κρόνον εἰσάγουσιν εἰθισμένον καταπίνειν τὰ τέκνα ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθύς, τὴν δὲ Ρέαν πειρωμένην ἐπικρύπτεσθαι τὰς ὠδῖνας καὶ τὸ γεννηθὲν βρέφος ἐκποδῶν ποιεῖν καὶ περισώζειν εἰς δύναμιν, πρὸς δὲ τοῦτο

συνεργούς λαβεῖν τοὺς Κουρῆτας, οἳ μετὰ τυμπάνων καὶ τοιούτων ἄλλων ψόφων καὶ ἐνοπλίου χορείας καὶ θορύβου περιέποντες τὴν θεὸν ἐκπλήξειν ἔμελλον τὸν Κρόνον καὶ λήσειν ὑποσπάσαντες αὐτοῦ τὸν παῖδα, τῇ δ' αὐτῇ ἐπιμελείᾳ καὶ τρεφόμενον ὑπ' αὐτῶν παραδίδοσθαι. ὥσθ' οἱ Κουρῆτες ἦτοι διὰ τὸ νέοι καὶ κόροι ὄντες ὑπουργεῖν ἢ διὰ τὸ κουροτροφεῖν τὸν Δία (λέγεται γὰρ ἀμφοτέρως) ταύτης ἡξιώθησαν τῆς προσηγορίας, οἷονεὶ Σάτυροί τινες ὄντες περὶ τὸν Δία. οἳ μὲν οὖν Ἕλληνες τοιοῦτοι περὶ τοὺς ὀργιασμούς.

(Στράβων, Χ, 468-469)

Ο Ουρανός δεν άφηνε τα συλληφθέντα τέκνα στους κόλπους της Γης να γεννηθούν ασκώντας τη βία της διαρκούς συνουσίας. Ο νεότατος γιος του, ο Κρόνος, κράντωρ και κυρίαρχης κατά διαδοχή, απέτμησε τα αιδοία του πατρός, χώρισε Ουρανό και Γη και ενήρξατο θεογονίας και κοσμογονίας. Με τη σειρά του κατάπινε τα γεννώμενα παιδιά του από τη Μεγάλη Μητέρα, που από κυρίαρχη θεότητα έγινε σύζυγος του Κυρίου των Δυνάμεων. Η έμφαση είχε μετατοπιστεί από τη Χθόνια Μητρότητα της Νεολιθικής Επανάστασης στον Ουράνιο Παντοδύναμο πατέρα της Μεταλλικής. Αλλά τώρα το κέντρο βάρους μεταφέρεται εκ νέου και πέφτει στον Γεννώμενο Παῖδα. Το Θείο Βρέφος είναι ο μέλλων και νυν βασιλεύς του παντός, επικουρείται δε από τους Κούρητες. Προϊδεάζεται έτσι ο άναξ Κούρος Απόλλων. Και ευτυχούμε να κατέχουμε τον συνδετικό κρίκο που από τον Κρητικό Δία θα οδηγήσει στον Δωρικό Απόλλωνα και στον Δελφικό Ομφαλό, τελικό και αιώνιο άξονα του Όντος.

Στον Ρουσόλακκο του Παλαίκαστρου παρά την Πράσο στην Ανατολική Ακτή της Κρήτης ανασκάφηκε αρχαϊκός ναός, πλησίον του οποίου βρέθηκε επιγραφή με ιερατικό ύμνο προς τον Δία.

Ἰὼ μέγιστε κοῦρε,
χαῖρέ μοι, Κρόνειε,
παγκρατὲς γάνος, βέβακες

δαιμόνων ἀγώμενος·
 Δίκταν ἐς ἐνιαυτὸν ἔρπε
 καὶ γέγαθι μολπαῖ,

τάν τοι κρέκομεν πακτίσι
 μείξαντες ἄμ' ἀνλοῖσιν
 καὶ στάντες ἀείδομεν τεὸν
 ἀμφὶ βωμὸν οὐερκῇ,
 ἰὼ μέγιστε κοῦρε κτλ.

ἔνθα γάρ σε παῖδ' ἄμβροτον
 ἀσπιδ[
 παρ Τρέας λαβόντες πόδα
 κ[
 ἰὼ μέγιστε κοῦρε κτλ.

...

...

...

τᾱ]ς καλᾱς Ἀ[ος,
 ἰὼ μέγιστε κοῦρε κτλ.

Ὡραι δ' ἔβ]ρνον κατῆτος
 καὶ βροτὸς Δίκα κατῆχε
 [καὶ πάντα δι]ῆπε ζώ[ι']
 ἃ φίλολβος Εἰρήνα,
 ἰὼ μέγιστε κοῦρε κτλ.

ἀ]λλ', ἄναξ, θόρ' ἐς στα]μνία

καὶ θόρ' εὖποκ' ἐ[ς πώεα
 κὲς λάι]α καρπῶν θόρε
 κὲς τελεσφ[όρος οἶκος,]
 ἰὼ μέγιστε κοῦρε κτλ.

θόρε κὲς] πόληας ἀμῶν,
 θόρε κὲς ποντοπόρος νᾶας,
 θόρε κὲς ν[έος πο]λείτας,
 θόρε κὲς θέμιν κλ]ηνάν,
 ἰὼ μέγιστε κοῦρε κτλ.

(W.D. Furley, J.M. Bremer, *Greek Hymns*, No. I 1; Guarducci,
Inscriptiones Creticae, III)

Η χρονολόγηση της επιγραφής από τη μορφή των γραμμάτων οδηγεί στον 3ο αιώνα μ.Χ. (Guarducci). Η μεταγραφή θα γινόταν κατά περιόδους από φθορές σε προηγούμενα κείμενα. Διαφοροποιήσεις κατά διαδοχικές μεταγραφές εξηγούν ορισμένα ανορθόδοξα σε γραμματικούς τύπους (cf. τέτοιες «ανωμαλίες» στο Furley and Bremer, *op.cit.* vol. II, p. 4). Η μορφή και ουσία (το νοήμον περιεχόμενο) του Ύμνου ανάγεται στους Αρχαϊκούς χρόνους. Προϋποθέτει δε μήτρα των Γεωμετρικών, όπως αναμφίβολα και το ιερό. Ο τύπος του είναι κοινός και γνωστός: ιερατικός και λαϊκός ταυτόχρονα, απλή και δυνατή έκφραση του θρησκευτικού βιώματος.

Στην Κρήτη είναι γενικά και χαρακτηριστικά εμφανέστατη η συνέχεια των λατρειών, με τις επιπροστιθέμενες διαστάσεις θρησκευτικότητας που αφομοιώνουν τις προηγούμενες. Ήδη ο Όμηρος καταγράφει την παρουσία πέντε μεγάλων φυλετικών ομάδων στην Κρήτη των Γεωμετρικών Χρόνων:

Κρήτη τις γαῖ' ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ,
 καλὴ καὶ πίειρα, περίρρυτος· ἐν δ' ἄνθρωποι

πολλοὶ ἀπειρέσιοι καὶ ἐννήκοντα πόλεις.
 ἄλλη δ' ἄλλων γλῶσσα μεμιγμένη· ἐν μὲν Ἀχαιοί,
 ἐν δ' Ἐτεόκρητες μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κύδωνες,
 Δωριέες τε τριχάϊκες, δῖοι τε Πελασγοί.

Οδύσσεια τ, 172-177

Ετεόκρητες είναι οι παλαιοί, αυτόχθονες Κρήτες, της Μινωικής εποχής κατά την τωρινή ονομασία. Αχαιοί δε οι «Μυκηναίοι» που ανέτρεψαν και αντικατέστησαν το Μινωικό Σύστημα στην τελευταία περίοδο της Εποχής του Χαλκού. Οι Δωριείς μετοίκησαν κατά την Κάθοδό τους στην Πελοπόννησο, από τη Λακωνία μέσω Κυθήρων. Η γραμμή Λακωνικής-Κυθήρων-Κρήτης-Δωδεκανήσου-Δωρικής Μ. Ασίας δίνει ανάγλυφη την πορεία των Δωριέων στους αμέσως μετά την Κάθοδο χρόνους. Την ευκολία της διόδου αυτής στα πλαίσια της γεωπολιτικής σημασίας της νήσου επισημαίνει ο Αριστοτέλης:

δοκεῖ δ' ἡ νῆσος καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν Ἑλληνικὴν πεφυκέναι καὶ κεῖσθαι καλῶς· πάση γὰρ ἐπικείται τῇ θαλάσῃ, σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων ἰδρυμένων περὶ τὴν θάλασσαν πάντων· ἀπέχει γὰρ τῇ μὲν τῆς Πελοποννήσου μικρόν, τῆς δὲ τῆς Ἀσίας τοῦ περὶ Τριόπιον τόπου καὶ Ρόδου.

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Β 1271b 32-37

Και για τον Στράβωνα η Κρήτη είναι παράρτημα της Πελοποννήσου όπως τα άλλα νησιά του νότιου Ιόνιου και των Κυκλάδων:

ἐπεὶ δὲ πρῶτον περὶ τῶν τῆς Πελοποννήσου νήσων τῶν τε ἄλλων διηλθον καὶ τῶν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ, περὶ τῆς Κρήτης ἐφεξῆς ρητέον (καὶ γὰρ αὕτη τῆς Πελοποννήσου ἐστί) καὶ εἴ τις περὶ τὴν Κρήτην· ἐν δὲ ταύταις αἱ τε Κυκλάδες εἰσὶ καὶ αἱ Σποράδες, αἱ μὲν ἄξιαι μνήμης, αἱ δ' ἀσημότεραι.

(Στράβων Χ, 474)

Οι αυτόχθονες Κρήτες (Εκτεοκρήτες) εκτοπίσθηκαν στα Ανατολικά της Νήσου, πέρα και περί την Δίκτη. Ο Στάφυλος από τη Ναύκρατι (269F12 Fr.Gr.Hist. Jacoby) κάνει την εξής χωροθεσία:

τούτων [από τις μνημονευόμενες εθνικές ομάδες στον Όμηρο] φησὶ Στάφυλος τὸ μὲν πρὸς ἔω Δωριεῖς κατέχειν, τὸ δὲ δυσμικὸν Κύδωνας, τὸ <δὲ> νότιον Ἐτεόκρητας, ὧν εἶναι πολίχνιον Πρᾶσον, ὅπου τὸ τοῦ Δικταίου Διὸς ἱερόν· τοὺς δ' ἄλλους ἰσχύοντας πλέον οἰκῆσαι τὰ πεδία.

Αν το παραδεδομένο κείμενο είναι υγιές (και η χειρογραφική παράλειψη του <δὲ> υποδηλώνει ίσως φθορά), με νότιο μέρος, εννοεί το νοτιοανατολικό, ως εξής. Αν θεωρήσουμε κάπως κεκλιμένο τον χάρτη του Στάφυλου ως προς τον ορθό Βορρά και τονίσουμε έτσι λίγο περισσότερο την εντύπωση από έναν τωρινό χάρτη της περιοχής, θα δούμε την Κρήτη ως απαρτιζόμενη από δύο σχεδόν παράλληλα μέρη, ένα από τα Δυτικά μέχρι τον Άγιο Νικόλαο (ορεινοί όγκοι Λευκών Ορέων και Ίδης), και το άλλο από την κάμψη που κάνει η ξηρά προς νότο στο κεντρικό τμήμα του νησιού μέχρι την Ανατολή (όρη Δίκτη και Ορνό, το δεύτερο προέκταση της μάζας του πρώτου) – τότε μπορεί να ληφθεί το δεύτερο κομμάτι (όπως και είναι) νότια ως προς το πρώτο και είναι ακριβώς αυτό στο οποίο αποτραβήχτηκαν οι Ετεοκρήτες. Η Πράσος (ή Πραίσος), στα ανατολικά αυτού του τμήματος, είναι το αναφερόμενο από τον Στάφυλο (ή προστιθέμενο από τον Στράβωνα) κέντρο τους, όπου και το ιερό του Δικταίου Διός. [Οι Δωριεῖς κατά Στάφυλο τότε θα ήσαν στα ανατολικά του πρώτου και βορειότερου κυρίως παράλληλου μέρους της Κρήτης, προς τον Άγιο Νικόλαο, όπου, χαρακτηριστικά, και η θέση Λατώ].

Ότι η ερμηνεία μου είναι αληθής προκύπτει και από τον εναρμονισμό της προς αυτά που αναφέρει (κατάλληλα συμπληρωμένα, λόγω χάσματος στην χειρογραφική παράδοση του κειμένου, από τον Διόδωρο) ο Στράβων εξ ιδίου προσώπου, γεωγραφικά ο Γεωγράφος:

ιστόρηται δ' ὁ Μίνως νομοθέτης γενέσθαι σπουδαῖος
 θαλαττοκρατῆσαί τε πρῶτος, τριχῇ δὲ διελὼν τὴν νῆσον ἐν ἑκάστῳ τῷ μέρει
 κτίσαι πόλιν, τὴν μὲν Κνωσσὸν <ἐν τοῖς πρὸς ἕω καὶ τὴν Ἀσίαν νεύουσι
 μέρεσι τῆς νήσου, Φαιστὸν δ' ἐπὶ θαλάσσης ἐστραμμένην ἐπὶ μεσημβρίαν,
 Κυδωνίαν δὲ ἐν τοῖς πρὸς ἑσπέραν κεκλιμένοις τόποις> ἐν τῷ καταντικρὺ
 τῆς Πελοποννήσου· καὶ αὕτη δ' ἐστὶ προσβόρειος.

Στράβων Χ 476

Τὴν προφανή lacuna συμπληρώνω ἀντλώντας ἀπὸ τὴν περιγραφή
 τοῦ Διοδώρου (V, 78, 2):

Μίνω μὲν οὖν πρεσβύτατον ὄντα βασιλεῦσαι τῆς νήσου, καὶ κτίσας
 πόλεις οὐκ ὀλίγας ἐν αὐτῇ, τούτων δ' ἐπιφανέστατας τρεῖς, Κνωσὸν μὲν ἐν
 τοῖς πρὸς τὴν Ἀσίαν νεύουσι μέρεσι τῆς νήσου, Φαιστὸν δ' ἐπὶ θαλάττης
 ἐστραμμένην ἐπὶ μεσημβρίαν, Κυδωνίαν δ' ἐν τοῖς πρὸς ἑσπέραν κεκλιμένοις
 τόποις κατ' ἀντικρὺ τῆς Πελοποννήσου.

Νότια εἶναι τὰ μέρη ἀπὸ Φαιστού μέχρι Παλαίकाστρου, ἡ δεύτερη
 παράλληλη ζώνη που διέγραψα παραπάνω, τὰ ανατολικότερα τῆς ζώνης
 ὄντα ὀρεινότερα καὶ ὀλιγανθρωπότερα μέχρι σήμερα. Το δε δυτικὸ μέρος
 τῆς πρώτης ζώνης υψοῦται πρὸς Πελοπόννησο καὶ Βορρᾶ.

Ὡς πρὸς τὸν τόπο ἀφετηρίας καὶ, συναφῶς, τοὺς χρόνους ἐλευσης
 τῶν Δωριέων ὁ Στράβων ἀναφέρει (καὶ ὀρθὰ ἀπορρίπτει) τὴν ἰδέα τοῦ
 Ἀνδρωνος ἀπὸ τὴν Αλικαρνασσό (10F 16a Fr.Gr.Hist. Jacoby):

τοὺς μὲν οὖν Ἐτεόκρητας καὶ τοὺς Κύδωνας αὐτόχθονας ὑπάρξαι
 εἰκός, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐπήλυδας, οὓς ἐκ Θετταλίας φησὶν ἐλθεῖν Ἀνδρων
 τῆς Δωρίδος μὲν πρότερον, νῦν δὲ Ἐστιαιώτιδος λεγομένης, ἐξ ἧς
 ὠρμήθησαν, ὥς φησιν, οἱ περὶ τὸν Παρνασσὸν οἰκήσαντες Δωριεῖς καὶ
 ἔκτισαν τὴν τε Ἐρινεὸν καὶ Βοῖον καὶ Κυτίνιον, ἀφ' οὗ καὶ τριχάικες ὑπὸ τοῦ
 ποιητοῦ λέγονται. οὐ πάνυ δὲ τὸν τοῦ Ἀνδρωνος λόγον ἀποδέχονται, τὴν μὲν
 τετράπολιν Δωρίδα τρίπολιν ἀποφαίνοντος, τὴν δὲ μητρόπολιν τῶν
 Δωριέων ἄποικον Θετταλῶν.

Και συμπληρωματικά, επιδεινώνοντας το πολλαπλό σφάλμα του Άνδρωνος, από τον Στέφανο Βυζάντιο, s.v. Δώριον (10F16b):

Περὶ ὧν [των υπό του Ομήρου μνημονευομένων Κρητικών φύλων] ἱστορεῖ Ἄνδρων, Κρητὸς ἐν τῇ νήσῳ βασιλεύοντος Τέκταφον τὸν Δώρου τοῦ Ἑλληνος ὁρμήσαντα ἐκ τῆς ἐν Θετταλίας τότε μὲν Δωρίδος νῦν δὲ Ἰστιαιώτιδος καλουμένης ἀφικέσθαι εἰς Κρήτην μετὰ Δωριέων τε καὶ Ἀχαιῶν καὶ Πελασγῶν τῶν οὐκ ἀπάραντων εἰς Τυρρηνίαν.

Η σύγχυση μεταξύ της κατάλυσης του Μινωικού συστήματος από τους Αχαιούς («Μυκηναίους») τον 15^ο αιώνα π.Χ. με την Κάθοδο των Δωριέων τον 12^ο-11^ο και με την θεωρία της μετοικεσίας Πελασγικών φύλων από το Αιγαίο στην Τυρρηνία (Ετρουρία) είναι φανταστική.

Η κατοίκηση των Δωριέων στην Ιστιαιώτιδα της Θεσσαλίας ήταν, όπως προανέλυσα, ενδιάμεσος σταθμός στις περιπλανήσεις τους από Πίνδου προς την περί τον Παρνασσό Δωρίδα, από όπου άρχισε η κοσμοϊστορικών συνεπειών Κάθοδός τους στην Πελοπόννησο και εν συνεχεία στην Κρήτη, τα Δωδεκάνησα και τη Μικρασιατική Δωρίδα.

Ως προς την ερμηνεία του «τριχάϊκες» Δωριείς, τις πλουσιότερες και δυναμικότερες νοηματικά πληροφορίες μας τις δίνουν τα αρχαία Σχόλια στο χωρίο της Οδύσσειας και ο Ευστάθιος.

Τριχάϊκες] *Τριχῇ διαιρεθέντες, οἱ μὲν γὰρ Εὐβοίαν κατῴκησαν, οἱ δὲ Πελοπόννησον, οἱ δὲ Κρήτην. Ἀπολλώνιος δὲ τοὺς πολεμικοὺς λέγει, ἀπὸ τοῦ ἀΐσσοντας καὶ ἐπισείοντας τὰς κόμας ἐν τῇ περικεφαλαία πολεμεῖν, ἴσον τῷ, κορυθαῖκι [Ιλιάς, Χ 132]. εἰσὶ δὲ οἱ τοὺς τριλόφους [ἀπὸ το χειρογραφικὸ τριρόφους emendavit Barnes], οἱ δὲ τοὺς ὀρχηστὰς ἀποδιδόασιν.*

Τρεις βασικά ερμηνείες προτείνονται, και οι τρεις αποδίδουσες θεμελιώδη Δωρικά χαρακτηριστικά:

α) Τριπλοί διότι κατά την Κάθοδό τους από τη Δωρίδα κατοίκησαν τρεις χώρους, Πελοπόννησο, Κρήτη και Εύβοια. Το σημαντικό είναι ότι

έτσι συνδέεται και η παράδοση περί Κουρήτων της Εύβοιας, συνδυαζόμενο με το γεγονός της πρώιμης μετακαθοδικής ανάπτυξης και επιφάνειας Χαλκίδας και Ερέτριας από τους Γεωμετρικούς Χρόνους.

β) Τριχ-αῖκες διότι αἰσσει η πλούσια κόμη τους (χαρακτηριστική Κουρητική χαίτη τριχών), σείεται η κόμη από τη σβέλτη και δυνατή πολεμική κίνησή τους. Ως τρίχες μπορούν να εκλειφθούν και οι τρίχινοι επιδεικτικοί λόφοι της περικεφαλαίας. Έτσι ο Απολλώνιος εννοούσε ότι ο όρος υποδηλώνει τους πολεμικούς, παραλληλίζοντάς τον προς τους «κορυθαῖκες» (*Ιλιάς*, Χ 132) σημαίνοντας τους ρωμαλέους πολεμιστές που στην άγρια μάχη τινάζεται συνεχώς η μεγάλη περικεφαλαία τους. Και όντως η πρώιμη Δωρική κοροπλαστική χαρακτηρίζεται από πολεμιστές γυμνούς με τεράστια περικεφαλαία. Αντί του «θριξ» ως πρώτου συνθετικού της λέξης, μερικοί ελάμβαναν το «τρία», ώστε να υποδηλώνεται περικεφαλαία με τρία μεγαλόπρεπα λοφία που να κατασείονται επιβλητικά και απειλητικά στον πολεμιστήριο αγώνα.

γ) Τέλος, άλλοι προσελάμβαναν τη γοργή ταραχή της μακράς κόμης (τριχ-αῖκες) εις δήλωση εύρυθμου και πολεμικού ορχηθμού, σύντονης μαχητικής χορείας, όπως ο πύρριχος.

Τόποι χαρακτηριστικοί μετακαθοδικής επικράτησης, πολεμική ανδρεία, ορχηστική αρετή. Τρία ουσιώδη χαρακτηριστικά του Δωρισμού. Έτσι καθοδηγούνται οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις των αρχαίων, από την προ-νοηθείσα ιδέα του πράγματος.

Η Πράσος ήταν το σπουδαιότερο πόλισμα των Ετεοκρήτων:

εἴρηται δέ, ὅτι τῶν Ἑτεοκρήτων ὑπῆρχεν ἡ Πρᾶσος, καὶ διότι ἐνταῦθα τὸ τοῦ Δικταίου Διὸς ἱερόν· καὶ γὰρ ἡ Δίκη πλησίον (Στράβων Χ 478).

Κατά την παλαιότερη (Ετεοκρητική) Κρητική παράδοση, ο Ζευς γεννήθηκε στη Δίκη, κατά τινες στον Λύκτο, άντρο της Δίκης. Η παράδοση αυτή υπερίσχυσε εναλλακτικής θεώρησης για Ιδαία γεννητούρια. Η Ίδη, στο μέσον του νησιού, θα προβάλλετο από τις

μεγάλες εστίες της κεντρικής Κρήτης: Κνωσσό, Γόρτυνα, Φαιστό. Τη σύγκραση των δύο παραδόσεων παρακολουθούμε στην ιστορία γέννησης μεν στη Δίκη, μετάβασης δε στην Ίδη. Σχόλια στον Άρατο, *Φαινόμενα*, 33 (με μια βίαιη προσαρμογή ενός αμφίβολου χωρίου):

...καὶ νοεῖν ὅτι ἐγεννήθη μὲν [sc. ο Ζεύς] ἐν τῇ Δίκῃ, μετεκομίσθη δὲ ἐπὶ τὸ ἄντρον τῆς Ἰδης.

Αναλυτικά ο Διόδωρος, V, 70, 2:

τὸν Δία τεκοῦσαν [sc. τὴν Ρέαν] ἐν τῇ προσαγορευομένη **Δίκῃ** [αυτὴ εἶναι ἡ σωστὴ γραφή, μαρτυρούμενη καὶ χειρογραφικὰ ἀπὸ τον καλύτερο κώδικα τῆς δεύτερης ομάδας κατὰ Vogel, ἀλλὰ καὶ υποστηριζόμενη ἀπὸ τα γραφόμενα παρακάτω V, 70, 6], κλέψαι καὶ δοῦναι λάθρα τοῖς Κούρησιν ἐκθρέψαι τοῖς κατοικοῦσι πλησίον ὄρους τῆς **Ἰδης**. τούτους δ' ἀπενέγκαντας εἷς τι ἄντρον παραδοῦναι ταῖς Νύμφαις, παρακελευσαμένους τὴν πᾶσαν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ ποιεῖσθαι.

Στην Δίκη, εκεί που γεννήθηκε, ἔκτισε πόλη ο Ζεὺς ὅταν κατὰ τον τοπικὸ μῦθο ἀνδρώθηκε:

ἀνδρωθέντα δ' αὐτόν φασι πρῶτον πόλιν κτίσαι περὶ τὴν Δίκταν, ὅπου καὶ τὴν γένεσιν αὐτοῦ γενέσθαι μυθολογοῦσιν· ἥς ἐκλειφθείσης ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις διαμένειν ἔτι καὶ νῦν ἔρματα τῶν θεμελίων.

(Διόδωρος V, 70, 6)

Δίκτα εἶναι ἡ Δίκη. Ἡ κατεστραμμένη πόλη εἶναι μάλλον ἡ κατασκαφείσα ἀπὸ τους Ἱεραπυτναίους Πράσος του Στράβωνος.

[Το πρόβλημα με τις μαρτυρίες του Γεωγράφου περὶ Πράσου στα 478-479 ἐπιλύεται με την υπόθεση διττῆς αναφοράς. Υπήρχε ἡ Πρίανσος τῆς ἐρωτικῆς ιστορίας που διηγείται, σωστά χωροθετημένη 180 στάδια ἀπὸ την Γόρτυνα στις νοτιοδυτικὲς πλαγιές τῆς Δίκης. Καὶ ἄλλη ἡ Πράσος μεταξύ του στενότερου κομματιοῦ τῆς Κρήτης καὶ του ακρωτηρίου Σαμωνίου στην ἀνατολική ἀκρη:

ἐκ δὲ Λεβῆνος ἦν Λευκοκόμας τε καὶ ὁ ἐραστής αὐτοῦ Εὐξύνθετος, οὗς ἱστορεῖ Θεόφραστος ἐν τῷ περὶ Ἑρωτος λόγῳ· ἄθλων, ὧν ὁ Λευκοκόμας τῷ Εὐξυνθέτῳ προσέταξεν, ἓνα φησὶν εἶναι τοῦτον, τὸν ἐν Πριάνσῳ [διορθώνω ἀντὶ τοῦ Πράσῳ] κύνα ἀναγαγεῖν αὐτῷ· ὅμοροι δ' εἰσὶν αὐτοῖς οἱ Πριάνσιοι [καὶ πάλι ἀντὶ τοῦ Πράσιοι], τῆς μὲν θαλάσσης ἐβδομήκοντα, Γόρτυνος δὲ διέχοντες ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα <στάδια, ἑτέρα αὕτη ἡ Πρίανσος τῆς Πράσου>. εἴρηται δέ, ὅτι τῶν Ἑτεοκρήτων ὑπῆρχεν ἡ Πράσος, καὶ διότι ἐνταῦθα τὸ τοῦ Δικταίου Διὸς ἱερόν· καὶ γὰρ ἡ Δίκη πλησίον, οὐχ, ὥς Ἄρατος “ὄρεως σχεδὸν Ἰδαῖοιο”· καὶ γὰρ χιλίους ἡ Δίκη τῆς Ἰδης ἀπέχει, πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ἀπ' αὐτῆς κειμένη, τοῦ δὲ Σαμωνίου ἑκατόν. μεταξὺ δὲ τοῦ Σαμωνίου καὶ τῆς Χερσονήσου ἡ Πράσος ἵδρυτο, ὑπὲρ τῆς θαλάττης ἐξήκοντα σταδίοις· κατέσκαψαν δ' Ἱεραπύτνιοι.

(Στράβων Χ, 478)

Ο Στράβων επικρίνει τον Ἄρατο ὡς πρὸς τὴν τοπογραφία τοῦ στο ἐξῆς χωρίο:

(Οἱ Ἄρκτοι, τροφοὶ Διός, ἐξαστερίσθησαν με βουλή τοῦ Διός)

ὁ μιν τότε κουρίζοντα

Δίκτῳ ἐν εὐώδει ὄρεος σχεδὸν Ἰδαῖοιο

ἄντρῳ ἔνι κατέθεντο καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτόν,

Δικταῖοι Κούρητες ὅτε Κρόνον ἐψεύδοντο

Ἄρατος, *Φαινόμενα*, 32-35

Πολλοὶ πολλὰ αποπειράθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα γιὰ νὰ ἐναρμονίσουν τὰ Ἀράτεια μετὰξὺ τοὺς καὶ με τὴν μυθολογικὴ καὶ γεωγραφικὴ πραγματικότητα. Ο Στράβων ἐκλαμβάνει τὸν Ἄρατο λέγοντα καὶ φαίνοντα ὅτι ἡ Δίκη εἶναι κοντά («σχεδόν») στὴν Ἰδῆ. Ἐνα ἀρχαῖο Σχόλιο γιὰ νὰ θεραπεύσει τὸ νοσοῦν κομματίζει μετὰ τὸ «εὐώδει», ὡς εἴαν ἐγένετο ἐκεῖ νέα ἀρχή: βρέφος ἀφ' ἐνός ο Δίας στὴν εὐώδη Δίκη, τὸν ἐκρύψαν ἀφ' ἐτέρου σὲ ἄντρο τῆς Ἰδῆς ὅπου καὶ τὸν ἔτρεφαν γιὰ ἓνα χρόνον, ὅσο οἱ Δικταῖοι Κούρητες με τὴν οργιαστικὴ ἐνόπλιο μουσικὴ καὶ

όρχησή τους εκάλυπταν τις φωνές και τα κλάματα του θείου βρέφους προστατεύοντάς το από τον υιοκτόνο πατέρα του, τον Μεγάλο Κρόνο.

Δεν περαίνεται λεία η ερμηνεία, αλλά σημασία έχει ότι δοκιμάζεται. Και πάντως οι Κούρητες είναι Δικταίοι. Το δε πρόβλημα ήταν μόνιμο αφού επρόκειτο για την απαίτηση εναρμονισμού δυο αντίθετων παραδόσεων. Έτσι και ο λογιότατος Καλλίμαχος αποκαλεί *Δικταίον* τον Δία (Ύμνος εις Δία, 4) ως κατά την Κρητική παράδοση γεννηθέντα στην *Ιδη* (δύο γραμμές μετά, ν. 6: Ζεῦ, σὲ μὲν *Ἰδαίοισιν* ἐν οὐρεσί φασι γενέσθαι). Και πάλι λανθασμένη επανάληψις (νν. 46-7):

Ζεῦ, σὲ δὲ Κυρβάντων ἐτάραι προσεπηχύναντο

Δικταῖαι Μελῖαι ...

Αλλά (νν. 50-1):

γέντο γὰρ ἑξαπιναῖα Πανακρίδος ἔργα μελίσσης

Ἰδαίοις ἐν ὄρεσσι, τὰ τε κλείουσι Πάνακρα.

Το κακό είναι βέβαια Αλεξανδρινό και Ελληνιστικό.

Παρομοίως ο εξέχων τη τέχνη Απολλώνιος. Στα αριστουργηματικά *Αργοναυτικά* του, εν μεν Α, 588-9:

ὄφρα Ζεὺς ἔτι κοῦρος, ἔτι φρεσὶ νήπια εἰδώς,

Δικταῖον ναίεσκεν ὑπὸ σπέος, ...

(Cf. A 1130)

Εν δε Γ, 134:

ἄντρω ἐν *Ἰδαίῳ* ἔτι νήπια κουρίζοντι (sc. τῷ Διῷ).

Μόνο η ποιητική λέξη αλλάζει, από σπέος σε ἄντρον.

Ιδού γιατί θέτουμε εν παρενθέσει τους Ελληνιστικούς χρόνους στην οντολογική φαινομενολογία του Ελληνισμού που κάνουμε. Το ριζικό βίωμα της ταυτότητας του Ελληνισμού εξέλιπε, και ο δυναμισμός χάθηκε στην απλή καλλιέργεια, η δε ενεργός μορφή κατήντησε έντεχνο σχήμα.

Ο προϋπάρχων μύθος της γέννησης του Θείου Βρέφους έγινε στον κυρίως Ελληνισμό (ήτοι στον Δωριστί πνέοντα) λατρεία του Κούρου. Ο Ύμνος του Παλαίκαστρου περί την Πράσο απευθύνεται ακριβώς στον Δικταίο Δία ως Μέγιστο Κούρο. **Αλλά ο Μέγιστος Κούρος δεν είναι ακόμη ο Άναξ Απόλλωνστην πεμπτουσία του, είναι ο Μέγας Δαίμων, ο Ηγεμών των Δαιμόνων (“δαιμόνων αγώμενος”, ηγούμενος). Πρόκειται για τον Δαίμονα της Χθόνιας Γονιμότητας, πάσχον θύμα και εν ταυτώ κύριο εγγυητή της διασώζουσας περιοδικότητας του χρόνου.** Επικαλείται ο Μέγας Δαιμονικός Κούρος να έρχεται κάθε ενιαυτό στην Δίκη, όπου εορτάζεται με μουσική και τραγούδι κιθαρωδικό και αυλωδικό, μεγαλόπρεπο και ενθουσιαστικό (νν. 6-10). Το ξημέρωμα της Ημέρας (ν. 20) και οι Ώρες που κατάρχουν του έτους (ν. 22) να αρμόζουν την κοσμική τάξη στον ανθρώπινο βίο (Δίκη, Ειρήνη, νν. 23-25). Φέρνει ο Μέγιστος Νεαρώδης πληθύνουσα παραγωγή οίνου, γονιμότητα στα πρόβατα, τους καρπούς, στα σπίτια τίποτα να μη λείπει – τα φέρνει επιπηδώντας, οργώνοντας και σπερμαίνοντάς τα: «**θόρε**» (πβ. θορός) ές σταμνία, ές πάθεα, ές λάϊα καρπών, ές τελεσφόρους οίκους, σε πόλεις, ποντοπόρα πλοία (ές πόληας, ές ποντοπόρους νάας), στους νέους, στην θεία θέμι, στις ανθρώπινες θέμιστες, στους θεσμούς του αίματος.

Αυτός είναι ο Κρητικός Μέγιστος Κούρος. Και έρχεται από τη Μινωική Εποχή. Ήταν ο Πάρεδρος της κύριας θεότητας, της αταλάντευτης έδρας του παντός, πανδότηρας μητέρας και τροφού κάθε ζωής (και όλα ζουν), της Μεγάλης Θεάς, αυτός Νεαρώδης της Ακμής, Υιός και Πόσις, ο Άρρην της Πανσπερμίας.

Το θέμα ήταν κοινό σε ένα τόξο από τη Μέση Ανατολή στην Ελλάδα δια της Μ. Ασίας. Ανάγεται στο Νεολιθικό βίωμα της θρησκευτικότητας όπως επιζούσε και διαφέντευε τις Ψυχές και στην πρώτη εποχή του Χαλκού, πριν η λατρεία της απόλυτης Ισχύος το υπερκεράσει. Το βλέπουμε να ανθεί στους Σουμερίους και τους Μινωίτες

πριν τους Σημίτες εκεί, τους Χιττίτες στη μέση του τόξου και τους «Μυκηναίους» εδώ. Πριν το βίωμα του Μετάλλου απαιτήσει την πλήρη προσκύνηση του ανθρώπου στη θέση της μητρικής του αφιέρωσης.

Το Ιερόν του Δικταίου Διός. Ο Μύθος της Γέννησης του Νέου Θεού. Ο Ύμνος του Παλαίकाστρου στον Μέγιστο Κούρο, Σπορέα του Σπέρματος της Πληρότητας. Όλα εκεί, στο ίδιο μέρος. Και για να μη λείπει τίποτα μπροστά στα μάτια των τυφλών ανθρώπων, εκεί και ο Κούρος του Παλαίκαστρου.

Έπρεπε να τον περιμένουμε. Το Μέγα Ετυμολογικό μας είχε προϊδεάσει: s.v. *Δίκτα· ένταῦθα δὲ Διὸς ἄγαλμα ἀγένειον ἴστατο*. Ο Μέγιστος Κούρος πρωθήβης, πριν το πρώτο γένειο. Και ευρέθη.

[Ζεὺς ἀγένειος ἐφήβος, παις πρωθήβης, ελατρεύετο και αλλού. Σημαντική ήταν η θρησκεία του στο Αίγιο που έφερε τον θείο και ανθρώπινι βίο σε πλήρη αρμονία πραγματικότητας.

ἔστι δὲ καὶ ἄλλα Αἰγιεῦσιν ἀγάλματα χαλκοῦ πεποιημένα, Ζεὺς τε ἡλικίαν παῖς καὶ Ἡρακλῆς, οὐδὲ οὗτος ἔχων πω γένεια, Ἀγελάδα τέχνη τοῦ Ἀργείου. τούτοις κατὰ ἔτος ἱερεῖς αἵρετοὶ γίνονται, καὶ ἑκάτερα τῶν ἀγαλμάτων ἐπὶ ταῖς οἰκίαις μένει τοῦ ἱερουμένου. τὰ δὲ ἔτι παλαιότερα προεκέκριτο ἐκ τῶν πααίδων ἱεραῖσθαι τῷ Διὶ ὁ νικῶν κάλλει. ἀρχομένων δὲ αὐτῷ γενείων ἐς ἄλλον παῖδα ἢ ἐπὶ τῷ κάλλει μετῇ τιμή.

Παυσανίας, VII, 24, 4

Τέτοιες λατρείες σημαίνουν τον πλήρη εξαπολλωνισμό του Διός και σηματοδοτούν την κοσμική βασιλεία του Παιδός κατά Ηράκλειτο.]

Κατά τις ανασκαφές του Παλαίκαστρου βρέθηκε στο τέλος της δεκαετίας του 1980 (τα πρώτα κομμάτια ήρθαν στο φως το 1987) το πιο εντυπωσιακό χρυσελεφάντινο Μινωικό εύρημα μέχρι τώρα. Κούρος ορθός με το αριστερό πόδι προβαλλόμενο και τα χέρια κεκαμμένα στους αγκώνες και σφιγμένα σε γροθιές ψηλά μπροστά στο στήθος. (Cf. e.g. Kenneth D.S. Lapatin, *Chryselephantine Statuary in the Ancient Mediterranean*

World, 2001, pp. 28-32, Figs. I, II, 35-40). Εκτός από την εξαιρετική ποιότητα κατασκευής στη συνολική τεκτονική (cf. *op.cit.* Fig. 35) και στην επεξεργασία των μερών (πλάθονται θαυμαστά οι φλέβες και τα νεύρα του χεριού, cf. *op.cit.* Fig. II), είναι και ασυνήθιστα μεγάλο, 50 cm. ύψος. Ανασυστάθηκε από μέγα πλήθος θραυσμάτων που βρέθηκαν διεσπαρμένα σε επίπεδο καταστροφής της ΥΜ IB. Το αγαλματίδιο έσπασε και κάηκε στην καταστροφή που προκάλεσε την κατάρρευση του Μινωικού Συστήματος από Αχαιούς («Μυκηναίους») εισβολείς τον 15ο αιώνα π.Χ.

Αποτελείτο από πολλά (8 τουλάχιστον) τεμάχια χωριστά κατασκευασμένα και συναρμωσμένα με συνδέσμους. Το γυμνό σώμα είναι φτιαγμένο από δόντι ιπποποτάμου, φοράει μινωικό ζώμα και σανδάλια (ίσως και το ένα περικνήμιο) από χρυσό, μάλλον ήταν ωπλισμένος με θήκη ξίφους (βρέθηκε χρυσελεφάντινο έξαρμα κατάλληλο για άκρα κορυφή της λαβής), τα μαλλιά είναι από οφίτη λίθο, τα μάτια από ορεία κρύσταλλο, οι σύνδεσμοι ήσαν από αδιάγνωστο ξύλο.

Ο τρόπος καταστροφής του αγαλματιδίου, και ειδικότερα τα δεδομένα του σπασίματος της κεφαλής, κάνει τον ανασκαφέα (J.A. MacGillivray) να θεωρεί πιθανή μια εικονοκλαστική πράξη (cf. K.D.S. Lapatin, *op.cit.* p. 31): φαίνεται σαν να υπέστη ο Κούρος βαρύ πλήγμα στο κεφάλι και εν συνεχεία να σύρθηκε θραυόμενος εκτός θέσης στησίματός του. Η θέση του ήταν στο Ιερό του Μινωικού Συμπλέγματος του Παλαίκαστρου.

Έχομε τον Μινωικό Νεαρώδη Πάρεδρο της Μεγάλης Θεάς. Είναι ο Μέγας Σπορέας της Χθόνιας Γονιμότητας.

[Ίσως δεν ήταν απύσχα και η Θεά ή ίδια. Βρέθηκε χέρι κεκαμμένο σε ορθή γωνία από άλλο χρυσελεφάντινο άγαλμα ισομέγεθες κατ' εκτίμηση προς τον Κούρο. Τα δάχτυλα λείπουν αλλά μοιάζει να ήσαν προτεταμένα, σαν να κρατούσε κάτι, ένα σύμβολο μπορεί. Το σημαντικό

είναι ότι το χέρι αυτό στερείται της εντυπωσιακής υποδήλωσης (φλέβες, νεύρα) μυώδους ισχύος που κάνει θαυμαστό το χέρι του Κούρου: το άλλο δείχνει απαλό και τροφαντό, ταιριάζει να είναι γυναικείο.]

Αυτόν τον Κούρο του Παλαίκαστρου υμνεί ο Ύμνος του Παλαίκαστρου. Ο Δαίμων που θνήσκει και ανασταίνεται κάθε χρόνο με την κοσμική περίοδο των Εποχών, με τον Κύκλο της Γέννησης και του Θανάτου. Γιατί και ο Ζευσ έθνησκει στην Κρήτη, αφού γεννήθηκε εκεί. Εθρυλείτο τάφος του. Η Ανάσταση προϋποθέτει Θάνατο. Στον Ύμνο του Παλαίκαστρου έχουμε το θριαμβευτικό άσμα της Ανάστασης. Και τον δυναμισμό της νεαρώδους ακμής αποπνέει, με δομή και στάση, ο Κούρος του Παλαίκαστρου. Αλλά θρηνολογείτο και το πάθος του, ο διαμελισμός, η καθήλωση και ανασταύρωσή του.

Και αυτόν τον Δαίμονα αφομοίωσε ο Δωρικός Απόλλων όταν επεφάνη. Όπως τον Υάκυνθο στις Αμύκλες ή τον Ισμήνιο στις Θήβες. Από το πάθος του Πύθωνα και του Διονύσου στον Ομφαλό της Κοσμικής Μήτρας (Δελφύνης) ανέτειλε ο Άναξ των Δελφών, ο Ανθός του Κόσμου. Επιβατεύοντάς τους τους Δαίμονες του Χρόνου Αυτός, εμείς περάσαμε από την αέναο Ανάσταση εν Χρόνῳ στην Αιωνιότητα της τελειότητας.

ΤΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ

Στην επόμενη μας συνάντηση αυτή την **Πέμπτη 3 Δεκεμβρίου, 8.30 το βράδυ**, θα συνεχίσουμε την «αναλυτικοσυνθετική» (για να περιγράψω με νεωτερικούς όρους την ολομερή - και πάλι αντί για «ολιστική» - κλασσική μεθοδολογία) εξιστόρηση της Μεγάλης Γέννας του Θαύματος. Μελετάμε δηλαδή στο πρώτο μέρος του νέου Κύκλου τον σπόρο από τον οποίο εξεβλάστησε «περιτελλομένων ενιαυτών» το Αρχαϊκό άνθος της εφηβείας και ο κλασσικός καρπός της ανδρότητας του Ελληνισμού.

Αυτή την φορά θα συζητήσουμε πως το πανίσχυρο νέο βίωμα ενός πολιτισμού κατασκευάζει το παρελθόν του. Θα μιλήσουμε για το Ελληνικό Έπος και την Ελληνική μορφή του Ήρωα.

Ταυτόχρονα θα γεμίσουμε τα απολειφθέντα κενά από τα προηγούμενα σεμινάρια παραλληλίζοντας τέχνη και ποίηση της Γεωμετρικής Εποχής.

Θεματικός άξονας της συζήτησης κατά το πρόγραμμα θα είναι:

Και Εγένοντο Έλληνες...

Κατασκευάζοντας το Παρελθόν.

Ο Όμηρος και το Έπος: η Δημιουργία του Έλληνα Ήρωα

(Ελληνική Εκδοχή της Εποχής του Χαλκού)

Θα μιλήσουμε όπως πάντα και για τα τρέχοντα (τα χρονικά) *sub specie aeternitatis*, δηλαδή κατανοώντας την μορφή και άρα την λογική της αναγκαιότητάς τους. Οι δε μωροί σκιαμαχούν εν λόγοις και έργοις.

Τα σεμινάρια, κάθε Πέμπτη στις 8.30 το βράδυ περιλαμβάνουν ανάλυση και συζήτηση.

Η συμμετοχή είναι ελεύθερη.

Θα πραγματοποιούνται στην Αίθουσα Διαλέξεων του Μεγάρου Λόγου και Τέχνης, Πλατεία Γεωργίου Α΄, 2^{ος} όροφος.